

Fábrí Anna Krúdy-könyvéről

Szép és értékes könyvet írt Fábrí Anna Krúdy emberábrázolásáról, a Krúdy epikai világát benépesítő legfontosabb szereplők galériájáról. A *Ciprus és jegénye* érdekes és tartalmas munka. A képies főcím keveset mond a tanulmánykötet választott témájáról, az alcím annál pontosabb és kifejezőbb. „Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben” – így jelöli meg a szerző a tárgyat, amiről beszélni akar, s az esszék sorozata valóban ezt a szempontot követi s alkalmazza, ennek alapján világítja meg Krúdy világának nagy tartományát. A tanulmányíró kiválóan ismeri a hatalmas terjedelmű életművet, tökéletes otthonossággal és biztonsággal tájékozódik a művek rengetegében. Közelítésmódja érzékeny és fogékony, jól alkalmazkodik a tárgy jellegéhez, nagyfokú különösségéhez. Közel tud férkőzni a nem könnyen érthető sajátosságokhoz. A birtokló járatosságával, ismeretbőségével és beleélő tudásával, megértő képességével és felülemelkedettségével veszi szemügyre az életmű dimenzióit, szemlélete kiegyensúlyozottan tárgyias, mérték-tartó, a közelség és a távlat egységére alapozódik. Közölnivalóját vonzóan formálja meg, előadásmódja és értekező modora világos, hajlékony, szabatos. A fejezetekre tagolt szerkezet füzérszerűségében szerencsésen érvényesül az elkülönítés és az egységesítés formáló kettőssége.

Az eddigi irodalom valószínűleg az írói alakrajzzal, a regény- és novellahősökkel, a jellemalkotás módjaival foglalkozott a legtöbbit, Krúdy hőseit vizsgálta a leggyakrabban, a legjelentősebbnek tartható szereplők ábrázolásmódjáról adott leginkább érvényes megállapításokat. A kutatók figyelmét talán mindenekelőtt a nevezetessé vált figurák panoptikuma fogta meg. Legtöbbit az izgatón különös, szabálytalan életű, a köznapis életmintáktól, a szokvány létformáktól és a sablonos magatartáselvektől olyannyira elütő egzisztenciák titkainak megfjtését érezték feladatuknak. Fábrí Anna kimondatlanul is ahhoz a felfogáshoz kapcsolódik, amely azt vallja, hogy „a Krúdy-regények »kulcsa« a hősei” (Bori Imre). A szereplőkről szóló írások eddig főként az elbeszélői jellemalkotásnak azokat a sajátosságait vették számba, amelyek az epikai hősök karakterének változásra s fejlődésre való képtelenségét teszik hangsúlyossá az elbeszélésfolyamatban, amelyek az alakok szembetűnő hasonlóságához vagy éppen egyformaságához vezetnek, illetve a figurateremtés gyakori alakmás-mozzanatait s vallomásos, önkifejező érvényét jelzik nyilvánvalóan. Korántsem mellékes tulajdonságok s jellegzetességek ezek, megmutatásuk sokat segíthet Krúdy emberszemléletének jobb megértésében. Ugyanakkor ez ideig – úgy érezhetjük – nem esett elég szó azokról az életkérdésekről és sorsproblémákról, lélektani és erkölcsi tartalmakról, érzelmtípusokról és magatartásminőségekről, amelyeket teremtményeinek ábrázolásában Krúdy Gyula megjelenített. Helyesen ismeri fel Fábrí Anna, hogy a Krúdy-hősök megértésében és jellemzésében elsőrendű fontossága van az emberi jelenséget, a megelevenített sorsokat jórészt kitöltő s meghatározó kalandok és szerepek elemzésének. A novellákban és regényekben megmintázott figurák sorsa ugyanis mindenekelőtt a szerep és kaland elemeiből, motívumaiból, keveredéseiből és kombinációiból alakul ki, általuk formálódik meg, bennük nyerc valamilyen értelmet és jelentést. Így hát indokolt a *Ciprus és jegénye* szempontválasztása és elemzési módszere.

Fábrí Anna néhány nagyszabású Krúdy-hős jellemrajzának és ábrázolástörténetének re-

konstruálására vállalkozik. Találón mondja, hogy „a magányos, elkülönülő, szerepjátszó kalandor legkiforrottabb típusa a hétköznapiág ellen lankadatlanul küzdő, a hangulatoknak élő Don Juan-i szerepet vállaló hős: Szinbád alakjában jelenik meg”. A kalandkereső nyughatatlan vándor, a megállapodni nem akaró hajós „az első nagy és átfogó szerepábrázolás a Krúdy-életműben”. A novellaciklusok „költőien provinciális Don Juan”-figuráját követik aztán a többiek, a rokon lelkületű vagy éppen nagyon is elütő alkatú kalandorok és szerepjátszók. A színe lép Alvinczi Eduárd, a rejtőzködés és álarcviseles nagyúri gesztusokban s allűrökben, hóbortokban és mániákban élő, már-már legendásított képviselője, „a Krúdy-művek egyik legfontosabb kulcsfigurája”. A *vörös postakocsi*, majd a többi regény hőseként lép elénk Rezeda Kázmér, az életidegenségtől szenvedő, könnyen sebezhető és bágyadt, melankolikus és passzívan ábrándozó hírlapíró, a „bánatos donkizotizmus” szereplehetőségeknek végigjátszója. Jönnek a Nyírségben rekedtek, a peremvidéki elzárttságban tengődők, az Álmos Andor-féle romantikus agglégények, a csupán egy-egy fergeteges szerelmi „ária” vagy egyéb furcsa ceremónia idejére meglevendő lárvacemberek; feltűnik a grandiózus Pistoli, az ördögszekér életű kutyaember, az éjjeli zenék nagymestere, a nagyhírű nőbolondító, a tébolyodott nyíri Falstaff, a vitalizmustól látszólag kicsattanó, valójában az örökös rettegés és szorongás nyomása alatt eltorzult démonikus külön, a szereplét egyik legfélelmetesebb min-tája.

Megjelennek – kivált a kései művekben – a nagyváros hontalanjai, kocsmákba és fogadókba menekülő szerencsétlenjei, összeverődnek egy-egy szintéren az evések, anekdotázások, meddő emlékezések, siralmas heccék és tréfák, bornírt játékok és szertartások, kiüresedő szerepek alakított, akik a *Boldogult úrfikoromban* sörházi „színpadán” láthatók együtt a legnépesebb gyülekezetben, bravúros jelenetezés eredményeként. És nem hiányoznak az írói panoptikumból a nők sem, akik mindig a szerelmi kalandokban és szerepjátékokban lépnek fel; többnyire a turgenyevi lányalakok tisztaságára s költőiségére emlékeztető érzelmek és magatartások jelképeiként, másrészt a jóságosan gondoskodó asszonyi szeretők, az anyás gyöngédséggel óvó s dédelgető asszonytípus megtestesítőjeként vagy – harmadik változatban – a századvégi „modern nő”, a szecessziós „femme fatale” szerepformáinak illusztrálóiként. Sorsuk, kalandjaik és szerepeik mindenkor a férfiakhoz kötik őket. Olykor pusztán statisztálnak a trubadúrkodó lovagok parádézó színjátékaiban, kellékszerű partnerei a ködlovagoknak a ceremóniákban, a vallomásos szerepattrakciókban; máskor önállóbbak, szerepteljesítményeik révén fel-nőnek a férfiakhoz (pl. a *Napraforgó* Maszkerádi Malvinja) – vagy éppen kezdeményeznek és irányítanak, s ők tekintik játékszernek az epekedőket, a rajongókat, a gyámo-lításra szorulókat, a beteg lelkűket, a hóbortos trubadúrokat.

A *Ciprus és jegenye* írója sorra veszi a szereplők különféle csoportjait és magányosan el-különülő mintapéldáit, végigtekint a kalandok és szerepek részvevőinek galériáján, meg-figyeli viselkedésüket, leírja gesztusvilágukat, jellemzi a megnyilvánulásokat, a maga-tartástüneteket, ábrázolja a regényről regényre, novelláról novellára vándorlók alakvál-tásait (pl. Szinbád, Rezeda, Alvinczi), az egyszer megjelenők pózait és mentalitását; feltárja mindazt, amit a maszk és a mögötte rejlő lényeg, a látszatlet s a valóságos lé-ny együtt megmutat a jellemből. Leíró jellemrajzaiban hiteles portrékat készít a kivá-lasztott szereplőkről, pontosan határozza meg a szerepek természetét s működésmodját. Arcképfestési meggyőzően és érzékletesen állítják elénk a Krúdy-művekben megfor-mált figurákat. Mindezzel számottevően hozzájárul Krúdy-ismeretünk gyarapításához.

Fábi Anna könyvét csak egy-két ponton érezzük vitathatónak és kiegészíthetőnek. A váz-latos és rövidre fogott irodalomtörténeti bevezetők s áttekintések (pl. a kalandprobléma, a nőszemlélet és nőábrázolás alakulása irodalmunkban) tartalmaznak jó észrevételeket, de éppen túlságos vázlatosságuk, az elmélyülésre kevés lehetőséget adó rövidségük miatt ebben a formában nem kaphatnak igazán lényeges és méltó funkciót, nem tölthet-nek be távlatteremtő és összefüggéseket feltáró szerepet. A voltaképpeni tárgyra irányuló elemzést némelykor túlzottan részletezőnek érezzük; némelyik fejezet a szükségesnél terebélyesebbé válik, megduzzad, s emiatt itt-ott nehezebben követhető (az Alvinczi-problémát tárgyaló rész). Ez különösképpen azért feltűnő, mert a jellem- és műclem-zések többsége arányos, jól komponált, frappáns és lendületes. Főként „A magyar Don

Juan' és „A kocsmá lovagjai” című egységeket tartjuk igen sikerültnek, kiemelkedően jónak.

A követett módszer alapján termékeny, hasznos és eredményes. A megoldásban egyedül azt kifogásolhatjuk, hogy magának az elemzési szempontnak az érvényesítése nem teljes. Az kelthet hiányérzetet, hogy a sors, a kaland és a szerep vizsgálatát részlegesen végzi el, csupán néhány kiemelkedően fontos szereplőre terjeszti ki. A szelektálás és redukció következtében nem egy Krúdy-teremtmény kiesik a vizsgálódás köréből. Ily módon nem kaphatunk hiánytalan képet az életmű egész emberállományáról, pedig a könyv alcímében kijelölt vizsgálati szempont alkalmazása akkor lehetett volna a legeredményesebb, ha nem korlátozódik a számba vett főszereplők csoportjára, ha a szemle érdekkörébe kerülhetnének az alig vagy egyáltalán nem kisebb rangú többiek, illetve a névtelenek, az epizodisták, a mellékszereplők, a kevésbé látványos szerepekben fellépők is, akikről nem feledkezhetünk meg, mert mindig hozzáadnak valamit Krúdy epikusai embertanához, nehezen megérthető emberképéhez.

A könyv erőssége a leírás és elemzés. Ezt igényesen és színvonalasan végzi el Fábri Anna. Úgy látjuk, nem fordít ennyi gondot a feltáró elemzések által kínált interpretáló megvilágítások, magyarázatok és következtetések megfogalmazására. Nem tartja feladatának, hogy a kitűnő leírásokat a messzebb mutató értelmező, konzekvenciákat összefoglaló, a feltárt jelenségeket magyarázó műveletekkel is kiegészítse, megtoldja. A tanulmány-sorozatban fel lehetne vázolni például a szerepjáték, a szereplőt még teljesebb tipológiáját, a szerepváltozatok és szerepfunkciók egész rendszerét, s ebben a kiterjedtebb szemléletben helye lehetne a szerepek okairól, motívumairól, céljairól szóló fejtegetéseknek is. A mostaninál is nyilvánvalóbban kiderülhetne, hogy szerfelett sokértelmű a Krúdy-művekben ábrázolt szereplőt, rengeteg jelentése, funkciója s árnyalata van az emberi szerepeknek. Megjelenik sajátta vált, bensővé lényegült és elidegenítő-elidegenedett változatokban, az önmegvalósítás egyetlennek látszó eszközeként s alkalmanként, rejtőzködés és védekezés formájában, a nosztalgia és vágykiélés megnyilvánítójaként. Egyaránt benne rejlik az egzisztenciális inkognitó és a bujtatott önmegmutatás, a kitarulkozás, a vallomásos önfeltárás alkalmi. Jelent önbecsapást, életpótlékot, áléletet, olykor pőre hazugságot, modort és modorosságot, máskor élvezett parádét, öncélú és önkielő sziporkázást, színes és szeszélyes rögtönzést, önmagáért való játszadozást. Egyszer úgy rémlik, egyszerű és ártatlan játékeszköz, más esetekben viszont a szerepekbe öltöző, maszkot öltő magatartás kényszerűségnek, alapvető életszükségletnek, vagyis sorskérdésnek látszik, amely az elviselés, a továbbélés egyetlen módját igéri. De kifejeződhet a szerepváltozatokban a személyiség megmerevedése és megdermedése, a jellemdeformálódás, a sérültség, a kórállapot, és hasonlóképpen megnyilvánulhat általa a zavartság, az éltképtelenség, az elvesztettségérzet, az életből való kivágódás. Nemkülönbön lehet az egyéniségre rákeményedett szerep bezáró, a magányt megerősítő és fokozó, elszigetelő – a másik ember világába való áthelyezkedést, az őszinte, mély és bensőséges kapcsolatot megakadályozó – tényező.

Tüzetesebben is ábrázolhatná az elemző a kaland, a szerep és a sorsképletek egymásra utaló összefüggéseit. Kideríthetné ezeknek az alapmotívumoknak és az alkotói szemléletnek, életfelfogásnak, világképnek a kapcsolatait. Az emberéletnek, az emberi kapcsolatoknak és közlésmódoknak, viselkedésnek és magatartásnak szerepként, szereprendszerként való felfogása – úgy látszik – Krúdy élet- és emberszemléletének egyik jellegzetes tartalma. Ezért is festi oly nagy beleélő kedvvel és életlátó tudással, visszatérő módon, újra és újra a szereplőt variációit. Azt is jelezve minduntalan, hogy a hősök életéből sohasem hiányzó magány, meddő boldogságkergetés és a szerepbe zárulás jelenségei valamiképpen rendre összetartoznak, egymást is motiválják s magyarázzák. A sors, kaland és szerep elemzése során többet lehetne beszélni Krúdy emberszemléletének jellegéről s tartalmairól. Alkalom nyílna az alakteremtés és az elbeszélő személyesség összetartozásának, az epikai alakok és a narrátor viszonyának magyarázatára. Lehetőség volna a jellemalkotó elbeszélői módszer s technika némely sajátosságának feldolgozására, s ennek keretében – egyebek közt – annak a kérdésnek a feltevésére, vajon a vándorló alakok szerepeltetése, a szétördelő megsokszorozás, az ismétlő s variáló figura-ábrázolás módszere miként értékelhető, nem az összefoglaló jellemrajz nagy epikus fel-

adatával megbirkózni nem képes elbeszélő felsikerű pót- és kényszermegoldása-e ez a különös jelenség.

Utalhatnánk egyéb hiányokra, csak futólag érintett vagy megoldatlanul maradt kérdésekre, továbbgondolást és tüzetesebb kidolgozást érdemlő problémákra is. A jelzett s a megemlítettlen maradt észrevételek felsorakoztatásával lehet érzékeltetni, hogy Fábri Anna kísérlete nem tekinthető lezártnak, befejezettnek, minden tekintetben végérvényesnek. A *Ciprus és jegyze* azonban így is tartalmas és hasznos könyv, jó teljesítmény, a Krúdy-irodalom jelentékeny gyarapodásaként méltatható. (*Magvető*)

FÜLÖP LÁSZLÓ